

УДК 342.1+342.4

**ДЕРЖАВНА ТА/АБО ОФІЦІЙНА МОВИ:
ОТОТОЖНЕННЯ ЧИ РОЗМЕЖУВАННЯ?**

**STATE LANGUAGE AND/OR OFFICIAL LANGUAGE:
IDENTIFICATION OR DIFFERENTIATION?**

Янковська Г.В.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

На основі аналізу законодавства України, інших зарубіжних держав, а також досліджень науковців у статті з'ясовано сутність термінів «державна мова» та «офіційна мова». Зроблено висновок про те, що ці терміни можуть позначати одне й те ж поняття або різні поняття, що залежить від держави, у якій використовують терміни. Найпоширеніше значення терміна «офіційна мова» – це основна мова країни. У такому розумінні він є повністю синонімічним термінові «державна мова». В інших випадках аналізовані терміни не є синонімічними, при цьому термін «офіційна мова» може набувати різних значень.

Ключові слова: юридичний термін, юридичне поняття, державна мова, офіційна мова, регіональна мова.

На основе анализа законодательства Украины, других зарубежных государств, а также исследований ученых в статье выяснена сущность терминов «государственный язык» и «официальный язык». Сделан вывод о том, что эти термины могут обозначать одно и то же понятие или разные понятия, что зависит от государства, в котором используют термины. Распространенное значение термина «официальный язык» – это основной язык страны. В таком понимании он полностью синонимичен термину «государственный язык». В других случаях рассматриваемые термины не являются синонимами, при этом термин «официальный язык» может приобретать различные значения.

Ключевые слова: юридический термин, юридическое понятие, государственный язык, официальный язык, региональный язык.

The article examines the essence of terms «state language» and «official language» and is based on the legislative acts of Ukraine, of other foreign states as well as researches' publications. The article presents the conclusions that these terms may have the same or different concept depending on the state that uses them.

The most widely-spread meaning of the «official language» term is the main language of the country. In such a sense, it is completely synonymous to the term «state language». In other cases the analyzed terms are not synonymous, yet the term «official language» may have various meanings.

Key words: legal term, legal concept, national language, official language, regional language.

Постановка проблеми. На позначення основної мови в більшості країн використовують термін «державна мова» або «офіційна мова». Причому прослідковується така закономірність: на Сході – це переважно державна мова (Україна, Росія, Білорусь, Грузія, Латвія, Киргизстан, Молдова, Таджикистан та ін.), на Заході – офіційна (Болгарія, Ірландія, Кіпр, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина, Хорватія, Іспанія, Португалія та ін.). У деяких країнах на законодавчому рівні закріплена і державна, і офіційна мови (наприклад, у Казахстані).

Нині в науковій правій сфері побутують різні думки щодо розрізнення чи ототожнення понять «державна мова» та «офіційна мова». Так, одні вчені вважають, що ці поняття є синонімічними, інші ж переконують, що вони позначають різні поняття. Як відомо, в юридичній термінології має бути дотримана вимога поняттєво-термінологічної єдності: одному поняттю має відповідати один термін і навпаки. Якщо ж ми використовуємо два різних терміни, то вони мають відповідати двом поняттям, а це не завжди так у нашому випадку.

Стан дослідження. На думку В. Заблоцького, який проаналізував конституційні акти країн світу, терміносполуки «державна мова» і «офіційна мова» в основних законах закріплюються як тотожні. «Так, у 201 країні проголошено мов як державних 230, офіційних – 97 (66 держав закріпили дві та більше державні або офіційні мови, переважно народів-автохтонів). Офіційна мова виступає принаймні в двох значеннях: як державна або в спілкуванні різномовних суб'єктів на внутрішньодержавному чи міжнародному рівнях за згодою сторін. При певних обставинах набуває унормований статус (ООН, ЄС та ін.)» [1, с. 7-8].

На думку Є. Ткаченка, поняття «державна мова» та «офіційна мова» потрібно розмежовувати за такими критеріями: роль, яку виконує мова в суспільстві та державі, територія вживання, сфери використання [2, с. 5]. Як зазначає Л.Н. Васильєва, офіційна мова, на відміну від державної, не вказує на державотворчу роль певного етносу, вона виконує інтеграційну функцію щодо об'єднання інших народів в єдину суверенну державу. На її думку, статус державної мови потрібно пов'язати насамперед з територіальним поширенням та носіями мови. Хоча й є країни, де ці поняття використовуються як синонімічні [3, с. 7–9]. На думку Н.В. Ляшенко, поняття «державна мова» та «офіційна мова» не синонімічні, оскільки в одній і тій же державі можуть використовуватися на законодавчому рівні декілька мов з державними функціями, схожими за характером, але різними за об'ємом використання [4, с. 12]. Забеліна Н. зазначає, що «офіційна мова – це основна мова держави, яка використовується в законодавчому та офіційному діловодстві, судочинстві тощо. Від офіційної мови державна мова відрізняється тим, що для неї необхідне офіційне її проголошення законодавчою владою і відповідне нормативне оформлення» [5, с. 2].

Для розмежування понять «офіційна мова» та «державна мова» нерідко використовують тлума-

чення, напрацьовані експертами ЮНЕСКО ще в 1953 році. Так, державна мова (national language) – це мова, що виконує інтеграційну функцію в рамках даної держави в політичній, соціальній та культурній сферах, а також є символом певної держави. Натомість офіційна мова (official language) – мова державного управління, законодавства, судочинства [6]. На думку Ю. Прадіда, в Україні доцільно використовувати лише термін «державна мова», який не може бути синонімічним терміну «офіційна мова» [7, с. 158-161]. Як вважають А. Шадже та А. Маргієв, термін «державна мова» використовують, як правило, у внутрішньодержавних відносинах, а «офіційна мова» – в основному в міжнародних відносинах, зокрема в діяльності міжнародних організацій та органів [8, с. 227].

А. Айрапетян зазначає, що державна мова (у широкому розумінні) – це основний засіб спілкування домінуючої частини населення у всіх сферах життя суспільства, де вона виконує інтеграційну функцію, натомість у вузькому розумінні – це засіб спілкування, який, відповідно до законодавства певної держави, підлягає обов'язковому використанню у всіх офіційних сферах спілкування, де вона виконує інтеграційну функцію. А от офіційна мова – це засіб спілкування, який в обов'язковому порядку використовується або може використовуватися тільки в тих офіційних сферах, які безпосередньо визначені законодавством держави [9, с. 18].

Формулювання цілей статті. Як бачимо, науковці по-різному аналізують поняття «державна мова» та «офіційна мова». І хоча й більшість розрізняють ці терміни, утім кожен з них виокремлює неоднакові для цього критерії. Саме тому метою нашої статті є з'ясування сутності термінів «державна мова» та «офіційна мова» з метою їх подальшого ототожнення чи розрізнення в українському правовому полі.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що, аналізуючи поняття, насамперед потрібно відштовхнутися від правових норм українського законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 10 Конституції України, державною мовою визнана українська мова. Роз'яснення поняття «державна мова» подано в рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99, у якому офіційна мова подана як синонім терміна «державна мова»: «Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя». Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про засади державної мовної політики», державна мова – це закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо. У цьому ж законі наявний і термін «офіційна мова», але його тлумачення відсутнє. Зокрема, його використано у п. 3 ст. 5 Закону України «Про засади державної мовної політики» у значенні мов міжнародних організацій та у ч. 6 ст. 1 цього ж закону для пояснення тер-

міна «регіональна мова або мова меншини» – мова, яка традиційно використовується у межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави. У цьому визначенні йдеться про офіційну мову як основну мову держави, тобто державну мову.

Цього року зареєстрований законопроект «Про офіційний статус російської мови в Україні» № 4008а від 04.06.2014. Автори цього документа – С.В. Ківалов та С.С. Фабрикант – виходять з того, що російська мова нині має статус регіональної, а «такий статус є недостатнім, адже в порівнянні з іншими регіональними мовами в Україні російська мова є значно поширенішою» [10]. У розробленому законопроекті пропонується ввести терміносполуку «мова, якій надано офіційний статус», під якою автори розуміють мову, яка, «поряд з державною мовою, в обов'язковому порядку використовується в Україні для офіційних цілей, у визначених цим законом мірі, сферах і аспектах діяльності суб'єктів публічного права» [11].

В юридичній енциклопедії тлумачення поняття «державна мова» подано із зазначенням слова «офіційний», наприклад: 1) мова офіційного спілкування громадян певної держави; 2) офіційна мова діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування тощо. Як зазначено в енциклопедичній статті, іноді замість терміна «державна мова» вживають терміни «офіційна мова» або «національна мова» [12].

Як бачимо, в українській правовій сфері терміни «державна мова» та «офіційна мова» можуть використовуватися як синонімічні. При цьому обидва у такому випадку називають основну мову держави, яка: 1) виконує державотворчу роль; 2) виступає своєрідним символом держави; 3) є мовою більшості населення держави; 4) виконує об'єднувальну функцію; 5) є мовою, якій гарантовано державою захист; 6) входить до переліку пріоритетних національних інтересів, порушення яких спричинює загрозу національній безпеці; 7) поширена на всій території держави, а не в окремих областях, районах, регіонах тощо (правда це не стосується тих держав, у яких проголошено дві і більше державні (офіційні) мови); 8) є мовою життєдіяльності держави у всіх сферах її функціонування; 9) є обов'язковою для вивчення усіма громадянами держави; 10) є необхідною умовою для набуття громадянства; 11) має особливий захист з боку держави.

Офіційна мова разом з тим може мати й інше, відмінне від попереднього, значення. Так, якщо говорити про законопроект С.В. Ківалова та С.С. Фабрикант № 4008а від 04.06.2014, то звернемо увагу, що офіційна мова хоча й не збігається з державною мовою, але дуже до неї наближається за своїм правовим режимом. Зокрема, якщо проаналізувати Закон України «Про засади державної мовної політики», то виключно державна мова застосовується не так вже й часто. У разі прийняття вищезазначеного законопроекту використання державної мови звужить-

ся лише до такого: ведення засідань Верховної Ради України, її комітетів і комісій; складання проектів законів, інших нормативних актів, які вносяться на розгляд Верховної Ради України; написання адреси відправника та отримувача поштових відправлень, телеграм, що пересилаються в межах України; видання картографічних видань, призначених для використання в Україні; роботи Збройних Сил України та інших військових формувань. Тобто загалом державна мова виконуватиме швидше символічну функцію, у той час як офіційна мова – державодіяльнісну, адже забезпечуватиме мовну діяльність всіх публічних органів.

Аналогічну ситуацію у мовному законодавстві ми вже маємо у деяких пострадянських країнах. Наприклад, у Казахстані державною мовою є казахська. Разом з тим, відповідно до ст. 5 Закону Республіки Казахстан «Про мови в Республіці Казахстан», у державних організаціях та органах місцевого самоврядування нарівні з казахською мовою офіційно використовується російська мова. Згідно з постановою Конституційної Ради Республіки Казахстан від 8 травня 1997 року № 10/2, термін «нарівні» – означає у рівній ступені, однаково, незалежно від будь-яких обставин. Утім, така рівноправність призводить до того, що в країні, як зазначає радикально налаштована громадськість, російська мова де-факто має правовий режим державної мови, саме тому й зверталися неодноразово до керівництва держави з пропозиціями змінити правовий режим російської мови.

І в Киргизстані киргизська мова є державною, у той час як російська визнана офіційною мовою. Згідно зі ст. 1 Закону «Про офіційну мову Киргизької Республіки», офіційною мовою Киргизької Республіки є мова, яка використовується поряд з державною мовою у сфері державного управління, законодавства та судочинства Киргизької Республіки, а також в інших сферах суспільного життя Киргизької Республіки. Утім, останнім часом правовий режим офіційної мови змінюється: звужується використання офіційної мови в законодавчій сфері. Зокрема, відповідно до Закону Киргизької Республіки «Про внесення змін у деякі законодавчі акти Киргизької Республіки» № 33 від 25.02.2013 р., допускається прийняття нормативно-правових актів представницьких органів місцевого самоврядування виключно державною мовою за умови проживання на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці переважаючої числа осіб, які володіють державною мовою, та наявності відповідного рішення представницького органу місцевого самоврядування». До 2013 року всі нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування приймалися і друкувалися двома мовами.

Разом з тим офіційна мова може бути офіційною мовою певного регіону держави (штату, автономії, області, району) або мовою міжнаціонального спілкування в державі; мовою міжнародних організацій (наприклад, ООН, ЄС); мовою міжнародного спілкування тощо.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки. Терміни «державна мова»

та «офіційна мова» можуть позначати одне й те ж поняття або різні поняття, що залежить від держави, у якій застосовують ці терміни. Найпоширеніше значення терміна «офіційна мова» – це основна мова країни. У такому розумінні він є повністю синонімічним термінові «державна мова». У законодавстві України ці два терміни у більшості випадків саме так і використовуються, про що зазначено у рішенні Конституційного Суду України від 14.12.1999 № 10-рп/99. Якщо у багатьох зарубіжних державах на позначення основної мови використано термін «офіційна мова», то на території колишніх пострадянських країн застосовано термін «державна мова». Думаємо, що такий поділ пов'язаний насамперед з процесом державотворення, який у колишніх радянських країнах завершився значно пізніше.

В інших випадках аналізовані терміни не є синонімічними, при цьому термін «офіційна мова» може набувати різних значень. Офіційна мова може бути мовою, яку використовують нарівні (поряд) з державною мовою. Тобто де-факто така мова є другою державною мовою. Розрізненням таких мов може слугувати хіба що виконання державною мовою символічної функції, яка не характерна для офіційної

мови. Разом з тим офіційна мова може мати й інше значення, яке насамперед пов'язане з офіційним визнанням державою, установою, організацією тощо у певних умовах та/або на певній території. У такому значенні цей термін може бути використаний для називання регіональної мови, мови міжнаціонального спілкування в державі, мови міжнародної організації, мови міжнародного спілкування.

Вважаємо, що в українському законодавстві використання терміна «офіційна мова» у значенні «державна мова» є небажаним явищем, адже суперечить вимозі до називання термінів – поняттєво-термінологічної єдності. У разі ж введення терміна «офіційна мова» в іншому значенні у нормативно-правовий акт варто обов'язково подавати його дефініцію з метою уникнення небажаного для законодавства явища двозначності. Слід пам'ятати і про принцип єдності законодавчої термінології, за яким, принаймні, хоча б у межах одного нормативно-правового акта одне й те ж правове поняття потрібно називати одним юридичним терміном, а різні поняття – різними термінами.

Подальше дослідження вбачаємо в аналізі сфер використання державної мови в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заблоцький В.В. Мовна політика в Україні: стан та напрями оптимізації : автореф. дис. канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси (політичні науки)» / В.В. Заблоцький. – Х., 2007. – 16 с.
2. Ткаченко Є.В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Є.В. Ткаченко. – Х., 2009. – 19 с.
3. Васильєва Л.Н. Законодательное регулирование использования языков в Российской Федерации : автореферат дис. ... на соискание ученой степени к.ю.н. : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Л.Н. Васильева. – М., 2004. – 28 с.
4. Ляшенко Н.В. Русский язык как государственный язык Российской Федерации: конституционно-правовой анализ : автореферат дис. ... на соискание ученой степени к.ю.н. : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Н.В. Ляшенко. – М., 2004. – 28 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lawtheses.com/russkiy-yazyk-kak-gosudarstvennyy-yazyk-rossiyskoy-federatsii-konstitutsionno-pravovoy-analiz>.
5. Забелина Н.А. Двухязычие: язык как достояние социума. / Н.А. Забелина // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2010. – № 1. – С. 37-46.
6. Нерознак В.П., Орешкина М.В., Сабатков Р.Б. Русский язык в российском законодательстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gramota.ru/biblio/magazines/gramota/society/28_73#lit.
7. Прадід Ю.Ф. Поняття державної та офіційної мови в сучасній юридичній науці / Ю.Ф. Прадід // У царині лінгвістики і права. – Сімферополь : Елінь, 2006. – С. 158-161.
8. Шадже А.М., Маргиев А.В. О праве республик в составе Российской Федерации устанавливать свои государственные языки / А.М. Шадже, А.В. Маргиев // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2011. – № 2. – С. 226-236.
9. Айрапетян А.С. Конституционно-правовые основы использования русского языка в странах Содружества независимых государств : автореф. дис. ... на соискание ученой степени к.ю.н. : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / А.С. Айрапетян. – Саратов, 2013. – 26 с.
10. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про офіційний статус російської мови в Україні» № 4008а від 04.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51200.
11. Проект Закону України «Про офіційний статус російської мови в Україні» № 4008а від 04.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51200.
12. Погорілко В.Ф. Державна мова // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://cyclop.com.ua/content/view/1039/58/1/11/#30815>.